

ПРОБЛЕМИ ТА ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ СУКУПНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 КОСТЮК В. К., СОЛОГУБ О. П., ПІШЕНІНА Т. І., ЦИМБАЛЮК Л. Г.

УДК 005.591.6

Костюк В. К., Сологуб О. П., Пішеніна Т. І., Цимбалюк Л. Г. Проблеми та фактори підвищення сукупної продуктивності підприємства

У статті досліджено питання оцінки сукупної продуктивності. Визначено теоретичні засади комплексного підходу ефективного підвищення продуктивності промислового виробництва. Досліджено сутність та особливості діяльності підприємств галузі щодо підвищення їхньої продуктивності. Наведено класифікацію чинників впливу на продуктивність роботи підприємств і промислового виробництва взагалі. Основними з них є розвиток науково-технічного прогресу, вдосконалення та високий ступінь технології й організації виробництва. Узагальнено поняття сукупної продуктивності. На основі факторного аналізу існуючих теоретико-методологічних підходів оцінки сукупної продуктивності зроблено висновок, що є дві групи чинників підвищення продуктивності: чинники, які залежать і чинники, які не залежать від бізнесового суб'єкта. Розглянуто методичні підходи оцінки сукупної продуктивності та практику їхнього застосування щодо управління продуктивністю, обґрунтовано основні напрямки її ефективного підвищення в галузях харчової промисловості, зокрема хлібопекарській. Виходячи з напрямків програм державного рівня, визначено основні напрямки програм з підвищення ефективності праці на регіональному, галузевому рівнях і на рівні підприємства.

Ключові слова: сукупна продуктивність, інтегральний показник продуктивності, дельфійський принцип, багатофакторна модель, принцип номінальних груп, промислове виробництво, технічний прогрес, виробнича система

Бібл.: 8.

Костюк Володимир Купріянович – кандидат економічних наук, професор, кафедра менеджменту, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (вул. Хорива, 1-Г, Київ, 04071, Україна)

Email: pishenina@ukr.net

Сологуб Олена Петрівна – доктор економічних наук, професор, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 1601, Україна)

Email: pishenina@ukr.net

Пішеніна Тетяна Іллівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра менеджменту, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (вул. Хорива, 1-Г, Київ, 04071, Україна)

Email: pishenina@ukr.net

Цимбалюк Людмила Георгіївна – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 1601, Україна)

Email: pishenina@ukr.net

УДК 005.591.6

UDC 005.591.6

**Костюк В. К., Сологуб Е. П., Пішеніна Т. І., Цимбалюк Л. Г.
Проблемы и факторы повышения совокупной производительности
предприятия**

**Kostiuk V. K., Solohub O. P., Pishenina T. I., Tsybaliuk L. H.
Problems and Factors of Improvement
of Business Performance**

В статье исследованы вопросы увеличения совокупной производительности. Определены теоретические принципы комплексного подхода эффективного повышения производительности промышленного производства, в частности, хлебопекарной отрасли. Исследованы сущность и особенности деятельности предприятий в отношении повышения их производительности. Приведена классификация факторов, влияющих на производительность работы предприятий и промышленного производства в целом. Основными из них являются развитие научно-технического прогресса, усовершенствование технологических процессов и организации производства. Обобщено понятие совокупной производительности. При оценке совокупной производительности на основе многофакторного анализа акцентировано внимание на выделении двух групп факторов: зависящих и не зависящих от бизнес-субъектов. Рассмотрены методические подходы к оценке совокупной производительности и практика их применения в управлении производительностью, обоснованы основные направления ее эффективного повышения в отраслях пищевой промышленности, в частности, хлебопекарной. Исходя из программ государственного уровня, в работе определены основные направления повышения производительности на региональном, отраслевом уровнях и уровне предприятий.

The article explores the issues of increasing aggregate productivity. Theoretical principles of integrated approach of effective improvement of the performance of industrial production were identified, in particular, the baking industry. The nature and characteristics of enterprises in order to improve their performance was investigated. A classification of the factors affecting the performance of enterprises and industrial production was generalized. The main ones are the development of scientific and technological progress, improvement of technological processes and organization of production. The notion of aggregate productivity was generalized. In assessing the aggregate performance based on multivariate analysis also focused on the isolation of two groups of factors: dependent and independent from business entities. Methodical approaches to the evaluation of aggregate productivity and their implementation in the performance of management were considered, the main directions of its effective increase in food industries, particularly baking were substantiated. Based on the state-level programs the main directions of improving performance at the regional, sectoral and enterprise levels were grounded.

Ключевые слова: совокупная производительность, интегральный показатель производительности, дельфийский принцип, многофакторная модель, принцип номинальных групп, промышленное производство, технический прогресс, производственная система

Key words: aggregate performance, integral performance index, the Delphic principle, multifactor model, the principle of nominal groups, manufacturing, technical progress, the production system

Bibl.: 8.

Бібл.: 8.

Костюк Володимир Куприянович – кандидат економічних наук, професор, кафедра менеджмента, Открытый международный университет развития человека «Украина» (ул. Хорива, 1-Г, Киев, 04071, Украина)
Email: pishenina@ukr.net

Сологуб Елена Петровна – доктор економічних наук, професор, Национальный университет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, Киев, 1601, Украина)
Email: pishenina@ukr.net

Пишенина Татьяна Ильинична – доктор економічних наук, професор, заведующий кафедрой, кафедра менеджмента, Открытый международный университет развития человека «Украина» (ул. Хорива, 1-Г, Киев, 04071, Украина)
Email: pishenina@ukr.net

Цимбалюк Людмила Георгиевна – кандидат економічних наук, доцент, Национальный университет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, Киев, 1601, Украина)
Email: pishenina@ukr.net

Kostiuk Volodymyr K. - Candidate of Sciences (Economics), Professor, Department of Management, Open International University of Human Development «Ukraine» (vul. Khoryva, 1-G, Kyiv, 04071, Ukraine)
Email: pishenina@ukr.net

Solohub Olena P. – Doctor of Science (Economics), Professor, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 1601, Ukraine)
Email: pishenina@ukr.net

Pishenina Tetiana I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Management, Open International University of Human Development “Ukraine” (vul. Khoryva, 1-G, Kyiv, 04071, Ukraine)
Email: pishenina@ukr.net

Tsybaliuk Liudmyla H. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 1601, Ukraine)
Email: pishenina@ukr.net

Вступ. Продуктивність є одним із важливих показників економічного зростання, тобто показник, який забезпечує збільшення реального продукту та доходів. Дослідження теоретичних і методико-прикладних підходів щодо стратегічного планування в проектуванні і розробці програми управління продуктивністю як міри ефективного використання наявних виробничих ресурсів є предметом особливо актуальним в ринкових умовах господарювання.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є теоретичні розробки вітчизняних і закордонних учених з проблем управління продуктивністю підприємств галузі в умовах ринку.

Метою роботи є визначення проблеми сукупної продуктивності, основних стратегічних напрямків її зростання та виявлення і використання резервів з підвищення продуктивності промислового підприємства, галузі.

Об'єктом дослідження є процес формування стратегічних напрямків підвищення продуктивності та методичні підходи управління продуктивністю підприємств, галузей харчової промисловості, зокрема хлібопекарської.

Завданням дослідження є визначення теоретичних засад комплексного підходу ефективного підвищення продуктивності підприємства, дослідження сутності та особливості діяльності щодо підвищення їх продуктивності, розгляд методичних підходів оцінки сукупної продуктивності та практики їх застосування до управління продуктивністю, обґрунтування основних напрямків ефективного її зростання.

Поняття «продуктивність» у сучасних умовах розвитку ринкової економіки об'єднує одночасно філософську концепцію та об'єктивну економічну характеристику. Тобто продуктивність – *міра ефективності використання наявних виробничих ресурсів (праці, капіталу, сировини, енергії, часу, землі, інформації тощо) для виробництва необхідної споживчої продукції певного асортименту, кількості та якості або надання послуг* [2, с. 56].

У загальному понятті «сукупна продуктивність» – це відношення (вартості кінцевої продукції) вихідної продукції до вхідних витрат виробництва:

$$\text{продуктивність} = \frac{\text{вихід (обсяг продаж)}}{\text{вхід (витрати виробництва)}}$$

де *вихід (обсяг продаж)* – товари, послуги, сервіс, кількість, якість, вартість, доставка, додана вартість;

вхід (витрати виробництва) – затрати праці, сировинних, матеріальних, енергетичних, земельних ресурсів, засобів виробництва, технологія, інформація.

Цей показник відображає ступінь ефективності використання ресурсів і на основі цього – зростання ефективності виробництва [3, с. 115]. Тобто продуктивність напряму залежить від реального ВВП, який визначається як добуток трудовитрат (людино-годин) і продуктивності праці, а саме:

$$\text{ВВП} = \text{трудоувитрати (людино-годин)} \cdot \text{продуктивність праці},$$

де *продуктивність праці* – відносний показник загально-го обсягу виробленої продукції, до кількості витраченої праці на її виробництво, або реальної виробіток за годину, зміну на одного працюючого (*Члвп*).

Але якщо характеризувати продуктивність на основі такого підходу, то це буде звужений спосіб визначення продуктивності, оскільки він враховує окремо поставлену ціль – характеризувати тільки загальну ефективність за обсягом виробництва і трудовитратами. Продуктивність як складну економічну категорію потрібно характеризувати з урахуванням не тільки обсягів виробництва (обсягів продаж) і витрат, але й суми соціальних, еколого-економічних та інших збитків, що виникають у результаті виробничих процесів. Тобто сукупна продуктивність повинна складатися з часткових факторів, або факторів, які відповідають існуючим факторам виробництва (праця, сировинні ресурси, капітал, матеріали, енергія, земля, технологія, інформація) [4, с. 18]. Тому, на наш погляд, визначення продуктивності повинно здійснюватись на основі інтегрального підходу з урахуванням впливу всіх цих факторів:

$$I_{p_t} = I_Q (1 - I_s) / I_p \cdot I_k \cdot I_m \cdot I_i \cdot I_r$$

де I_{p_t} – індекс сукупної продуктивності;

I_Q – індекс приросту обсягу виробництва (обсягу продажів);

I_s – індекс соціальних, еколого-економічних та інших збитків;

- I_p – індекс праці;
- I_k – індекс капіталу (основних фондів);
- I_m – індекс матеріальних ресурсів;
- I_i – індекс інвестицій;
- I_r – індекс результативності (прибутковості) виробництва.

Показники, що характеризують ефективність виробництва, трудових ресурсів і капіталу (основних виробничих фондів), показують їх рівень, тенденцію. Їхня інтегральна величина (продуктивність, визначена на основі розрахункових індексів продуктивності праці, продуктивності основних фондів, продуктивності матеріальних і нематеріальних активів, продуктивності машин і обладнання, продуктивності інвестицій) буде найбільш оптимально і достовірно характеризувати продуктивність роботи підприємства, галузі.

У міжнародній практиці відсутній уніфікований підхід до визначення продуктивності, тому, на наш погляд, доцільно використовувати досвід розвинутих країн ринкової економіки. У практиці застосування основні їх методи вимірювання та оцінки продуктивності – це: нормативний, багатокритеріальний метод, багатокритеріальний метод.

Нормативний метод – організаційний метод виміру продуктивності, орієнтований на розвиток системи вимірювання при активному залученні персоналу фірми. Метод базується за принципом номінальних груп (МН) та дельфійським принципом (МД полягає в систематичному збиранні думок експертів з метою їх узагальнення). Нормативний метод придатний для малих одиниць аналізу (робочих груп, відділів). Використовується в стратегічному плануванні та перспективному вирішенні проблем підприємств різних галузей [3, с. 173 – 181].

Багатокритеріальний метод виміру продуктивності переважно базується на використанні звітних даних. Процедура спрямована «зверху вниз» (а не «знизу вгору») і спирається на використання тільки коефіцієнтів та індексів для виміру продуктивності.

Багатокритеріальний метод виміру продуктивності праці (його ще називають матрицею мети) дозволяє виміряти та отримати агрегований (об'єднаний) індекс показників продуктивності праці. Цей метод тісно пов'язаний із попередніми двома і базується на їхніх методиках розрахунків. Сама процедура складається з наступних етапів:

- визначення і ранжування критеріїв, за котрими оцінюють продуктивність;
- оцінка відносної значущості критеріїв результативності;
- об'єднання графіків (шкал, кривих) із вагами критеріїв.

Багатокритеріальний метод дозволяє розробити наглядну і ефективну систему виміру і оцінки продуктивності та результативності. Він є ефективним інструментом ув'язки плану виміру і підвищення продуктивності.

Крім цього, у ринковій економіці виникає потреба поряд з усередненням величини продуктивності застосувати так званий «граничний» рівень, який характеризує не обсяг виробленої продукції кожним працівником за певний період, а на скільки збільшиться виробництво за цей період, якщо роботодавець найме на роботу додатково ще одного працівника.

Важливим для підвищення продуктивності виробничої системи є визначення чинників впливу. Вивчення даного питання показало, що основними чинниками підвищення продуктивності роботи підприємства і взагалі промислового виробництва є інноваційний, науково-технічний розвиток, раціональне розміщення підприємств, удосконалення та високий ступінь організації виробництва, праці, управління, зростання професійного і культурного рівня працівників, їхнього матеріального добробуту [2, с. 211 – 214].

На основі факторного аналізу та оцінки сукупної продуктивності зроблено висновок, що є дві групи чинників підвищення продуктивності:

- чинники, які знаходяться під керівництвом виробничої системи (менеджмент – стратегічні рішення, організація процесу, трудові відносини, керівні та контролюючі кадри середніх ланок, технології, засоби виробництва, дослідження і розробки (ноу-хау), якість продукції, умови праці, інформація);
- чинники, які не знаходяться під керівництвом виробничої системи або так звані зовнішні фактори (політичні заходи, інфраструктура, ринковий механізм, законодавчі акти, конкуренція, забезпечення природними ресурсами, трудові ресурси, культура та соціальні цінності).

Вирішення проблеми зростання продуктивності на підприємстві галузі залежить від ефективного використання трудових ресурсів як основного творчого потенціалу. Продуктивність праці є складовою сукупної продуктивності, характеризує рівень використання робочої сили. Якщо продуктивність праці має тенденцію до зниження, то пріоритетною сферою для поліпшення цього показника стає управління працею.

Найбільш дієвою формою забезпечення підвищення продуктивності й ефективності праці є системний підхід до стратегічного розвитку на основі розробки програмних заходів щодо виявлення і використання резервів на підприємстві, у галузі. Такі внутрішні виробничі, галузеві програми можуть включатися до відповідних програм економічного та соціального розвитку.

Продуктивність значною мірою залежить від процесу ефективного управління, спрямованого на її зростання. Програми управління продуктивністю включають:

- вимірювання та оцінку продуктивності;
- планування контролю та підвищення продуктивності на основі інформації, отриманої в процесі виміру й оцінки;
- здійснення заходів контролю та підвищення продуктивності;
- вимірювання та оцінка впливу цих заходів.

Управління продуктивністю праці – це частина загального процесу управління. Воно складається із планування, організації, керівництва, контролю та регулювання, засноване на співвідношенні обсягу продукції, яку вироблено підприємством, витрат на її виробництво та просування на ринок.

З огляду на актуальність даної теми питання організаційно-економічного механізму підвищення продуктивності розглянемо на прикладі підприємств харчової про-

мисловості, зокрема підприємств хлібопекарської галузі [5, с. 34 – 37].

Дана галузь, її виробничі структури в цей так званий трансформаційний період становлення ринкових відносин знаходилися на рівні більш стабільного виробничого процесу і розвитку відносно до інших. Однак сучасний стан виробництва деяких галузей, наприклад, хлібобулочних виробів характеризується значним спадом. Цей спад переважно зумовлений зниженням споживання хлібобулочних виробів промислового виробництва, зростанням цін, появою на ринку хлібобулочних виробів конкурентоспроможних виробників.

Спад виробництва та рівня споживання хліба і хлібобулочних виробів промислового виробництва негативно вплинули на продуктивність і ефективність хлібопекарського виробництва. Обсяги виробництва хлібобулочних виробів, наприклад, у 2011 р., складають 26,4 % від загального їх виробництва у 1990 р. [6, 7].

Високі темпи динамічного і пропорційного розвитку виробництва, підвищення його ефективності, прискорення науково-технічного прогресу і зростання продуктивності праці, всемірне покращення якості роботи можуть бути забезпечені тільки при зосередженні необхідних трудових, матеріальних і фінансових ресурсів в рамках спеціалізованих підприємств оптимальної виробничої потужності.

Вирішення цієї задачі має особливе значення для хлібопекарської галузі, яка характеризується тільки їй суттєвими особливостями – великою кількістю підприємств і їх територіальним розташуванням; підпорядкуванням однойменних підприємств різним відомствам, а також приватними малопотужними підприємствами, значна кількість яких не включена у реєстр виробників. Це не забезпечує раціонального використання матеріальних ресурсів, визначає деконцентрацію виробництва, створює значні труднощі в управлінні промисловістю і підвищенні ефективності виробництва, зменшує можливості більш повного забезпечення потреб населення в продуктах харчування [8].

Кожна галузь промисловості, її виробничі підрозділи мають свою специфіку. Тому при дослідженні чинників і напрямків підвищення продуктивності виробництва варто враховувати ці особливості.

За ринкових умов роботи, наприклад, хлібопекарських підприємств, першочергового значення набувають питання інноваційного їх розвитку. Основні задачі, що постають перед хлібопекарською промисловістю – це технічне переоснащення підприємств, їх реконструкція, впровадження високопродуктивних поточкових комплексно-механізованих і автоматизованих ліній, що виключають ручну працю; розширення будівництва нових цехів з виробництва дрібноштучних виробів, напівфабрикатів, освоєння нових технологій з виробництва напівфабрикатів для наступної обробки їх у домашніх умовах [1, с. 7].

Ефективним у галузі є чергове впровадження безтарного транспортування і збереження сировини й основних матеріалів, удосконалення, автоматичних дозувальних станцій, технології прискорених способів приготування тіста, що дає можливість переходу підприємств на дво-змінний режим роботи, знизити питомі витрати сировини й основних матеріалів. Застосування, наприклад, безпе-

ре-технологій сприяє інтенсифікації технологічного процесу – до 5 разів скорочується механічна робота приготування напівфабрикатів (до 1 – 2 хв. замість 10 – 20 хв. традиційного приготування), при цьому також збільшується якість виробів.

Одним із важливих специфічних чинників ефективності виробництва є поліпшення умов використання у виробництві сировинних і матеріальних ресурсів. Поліпшення їх ефективної переробки в хлібопекарському виробництві є основою економіки підприємства. Заслужують на увагу такі напрямки підвищення продуктивності виробництва, як: випуск продукції із додаванням різних збагачувальних добавок – продуктів переробки молока, вітамінів, ферментних препаратів, препаратів з цілющими властивостями.

Важливим напрямком підвищення продуктивності хлібопекарського виробництва є механізація трудомістких робіт. Переважно це роботи укладання хлібобулочних виробів у контейнери з наступним транспортуванням їх за схемою «підприємство – збутова організація». При цьому необхідно передбачати повну механізацію ПРТС робіт як важливий напрямок для зростання продуктивності і в цілому – розвитку галузі.

Це може бути забезпечено: організацією серійного виробництва машин і механізмів з упакування продукції; впровадженням уніфікованої тари, що відповідає міжнародним стандартам; на основі сучасних способів пакування як елементу безпечності харчових продуктів і виробництва продукції в упаковці, що зберігає свіжість і відповідає санітарно-гігієнічним вимогам (екологічно чисті вироби).

Збільшення реального продукту і доходу може здійснюватися за рахунок залучення у виробництво більшого обсягу ресурсів (наприклад, витрат праці) та більш продуктивного їх використання.

Виходячи з напрямків програм державного рівня, основними напрямками підвищення продуктивності регіонального, галузевого рівнів і рівня підприємства можуть бути:

- забезпечення соціально-економічної орієнтації науково-технічної політики;
- підвищення ефективності праці на основі розробки нормативних актів, матеріалів, рекомендацій щодо комплексного рішення питань організації і технології трудової діяльності;
- визначення соціально-економічних пріоритетів (переваг) при виробленні структурної політики і розміщення продуктивних сил у взаємозв'язку з політикою зайнятості населення, наявністю та обліком трудових ресурсів;
- створення економічних і соціальних умов для забезпечення дієвості систем підвищення кваліфікації всіх категорій працюючих, посилення мотивів і стимулів високопродуктивної праці.

На регіональному і галузевому рівнях програма у напрямку підвищення продуктивності включає такі напрямки як: забезпечення гнучкої, науково-технічної політики з урахуванням галузевих особливостей, значення пріоритетних для розвитку економіки регіону напрямків розвитку технології і засобів виробництва.

На рівні підприємства програма підвищення ефективності праці передбачає розробку й впровадження

організаційно-технічних заходів, спрямованих на раціональне використання всіх видів ресурсів.

В проектуванні і розробці програми управління продуктивністю праці суттєво передбачати такі основні етапи стратегічного планування, як:

- внутрішня стратегічна оцінка;
- зовнішня стратегічна оцінка;
- формулювання передумов плану;
- стратегічне планування;
- розробка критеріїв результативності програми;
- планування заходів;
- планування проектів;
- розгляд та оцінка програми.

Висновки

У роботі досліджено теоретико-методологічні застави формування сукупної продуктивності. Узагальнено поняття сукупної продуктивності, наведено класифікацію факторів впливу та визначено резерви зростання сукупної продуктивності підприємств хлібопекарської галузі харчової промисловості.

Зростання продуктивності є не тільки технічною або управлінською проблемою. Це також повинно стати предметом турботи працюючого колективу підприємств, який зацікавлений у кінцевих економічних результатах. Водночас інтерес до продуктивності як до фактора конкурентоспроможності на ринку товарів, послуг і на ринку праці не повинен обмежуватися рівнем рентабельності й добробуту підприємства. Об'єднання зусиль – держави, підприємців, трудових колективів – у сфері підвищення продуктивності сприятиме зростанню валового внутрішнього продукту, а водночас і матеріального добробуту, що, в свою чергу, забезпечить можливість ефективного вирішення основних економічних і соціальних проблем на всіх рівнях економіки.

Це свідчить про досить високу актуальність цієї проблеми, а тому в сучасних умовах економічного розвитку її дослідження є доцільним. Крім того, це дослідження має як методичне значення, так і практичне застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильченко А. Н. Состояние и перспективы развития хлебопекарной промышленности в Украине / А. Н. Васильченко // Харчова наука і технологія. – 2009. – № 1 (6). – С. 5 – 8.
2. Єременко В. О. Підвищення продуктивності: теорія, світовий досвід, шлях України / В. О. Єременко. – Краматорськ : Видавництво центру продуктивності Міністерства праці та соціальної політики України, 2000. – 397 с.
3. Ласкавий А. О. Менеджмент продуктивності : [навч. посіб.] / А. О. Ласкавий. – К. : КНЕУ, 2004. – 288 с.
4. Прокопенко И. И. Управление производительностью / И. И. Прокопенко. – К. : Техника, 1990. – С. 14 – 27.
5. Стефанюк А. И. Производительность труда на пищевых предприятиях / А. И. Стефанюк. – К. : Техніка, 1985. – 96 с.
6. Бизнес-идея : Хлебный бизнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ubsjournal.com/business/idea/915-hleb>
7. Александр Васильченко: хлебопекарная отрасль переживает не самые лучшие времена. 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrhlbprom.org.ua>

8. Дзюба О. М. Регіональний ринок хлібопекарської продукції, нові його форми і види // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 2 (4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://firearticles.com/economik>

REFERENCES

- "Aleksandr Vasilchenko: khlebopekarnaia otasl perezhivaet ne samye luchshie vremena. 2013 g." [Alexander Vasil: baking industry is going through tough times. 2013]. <http://ukrhlbprom.org.ua>
- "Biznes ideia : Khlebnyy biznes" [Business Idea: Bread business]. <http://www.ubsjournal.com/business/idea/915-hleb>
- Dziuba, O. M. "Rehionalnyi rynek khlibopekarskoi produktsii, novi ioho formy i vydy" [Regional market bakery products, its new forms and types]. <http://firearticles.com/economik>
- Laskavyi, A. O. Menedzhment produktyvnosti [Management performance]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Prokopenko, I. I. Upravlenie proizvoditelnosti [Performance management]. Kyiv: Tekhnika, 1990.
- Stefaniuk, A. I. Proizvoditelnost truda na pishchevykh predpriiatiakh [Productivity in food businesses]. Kyiv: Tekhnika, 1985.
- Vasilchenko, A. N. "Sostoianie i perspektivy razvitiia khlebopekarnoi promyshlennosti v Ukraine" [Status and prospects of the baking industry in Ukraine]. *Kharchova nauka i tekhnolohiia*, no. 1 (6) (2009): 5-8.
- Yeremenko, V. O. Pidvyshchennia produktyvnosti: teoriia, svitovyi dosvid, shliakh Ukrainy [Increased productivity: theory, international experience, the way Ukraine]. Kramatorsk: Vydavnytstvo tsentru produktyvnosti Ministerstva pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy, 2000.